

ԱՐՎԵՍՏԻ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԵԳԵԼԸ ԱՐՎԵՍՏԻ ՁԵՎԵՐԻ ՄԱՍԻՆ (նվիրվում է Հեգելի ծննդյան 250-ամյա հոբելյանին)¹

ԳՐԻԳՈՐ ԱՍԱՏՐՅԱՆ*

Արվեստի հիմնական ձևերը, ըստ Հեգելի, քարացած և մեկընդմիշտ տրված իրողություններ չեն, այլ պատմականորեն գտնվում են շարժման ու զարգացման պրոցեսում: Անցումը արվեստի մեկ ձևից մյուսին զուտ քանակական աճի պրոցես չէ, այլ աստիճանականության ընդհատում, թռիչք: Այսպես է տեղի ունեցել արևելյան արվեստից անցումը հին հունական արվեստին, իսկ վերջինից՝ ռոմանտիկական արվեստին: Այդ անցումներն ունեն օրինաչափ բնույթ: Արվեստի դասական ձևը Հեգելի մոտ հանդես է գալիս որպես մարդկության գեղարվեստական մշակույթի գագաթ, քանի որ նրանում լիակատար ներդաշնակություն է հաստատվում իդեալի և դրա դրսևորման ձևի միջև և ձեռք է բերվում հավասարակշռություն մատերիայի ու ոգու միջև: Արվեստի յուրաքանչյուր հաջորդ պատմական ձև արտացոլում է մարդկային հասարակության զարգացման նոր, ավելի բարձր ու հարուստ աստիճանը: Դրանում է կայանում, օրինակ, ռոմանտիկական արվեստի առավելությունը դասականի նկատմամբ՝ թեև այն տանում է դեպի բովանդակության և դրա արտաքին ձևավորման միջև դասական հավասարակշռության խախտում: Այդ անհամապատասխանությունը և աններդաշնակությունը հանգեցնում է գեղարվեստական ձևի քայքայմանը: Դրա հետևանքով անհամաչափ են զարգանում արվեստի տեսակներն ու ժանրերը: Պատմական տարբեր դարաշրջանների համար բնորոշ են դառնում արվեստի տարբեր տեսակներ: Քանդակագործությունն, օրինակ, տիպական է դառնում անտիկ աշխարհում, գեղանկարչությունը, երաժշտությունը, պոեզիան՝ նոր ժամանակներում: Անհամաչափություն է նկատվում նաև արվեստի միևնույն տեսակի զարգացման մեջ, որն արտահայտվում է արվեստի այս կամ այն ժանրի գերակայության մեջ: Որպես օրինակ կարող է ծառայել էպիկական ժանրը անտիկ աշխարհում, վեպը՝ ռոմանտիկական արվեստի դարաշրջանում:

Անհրաժեշտ է նշել, որ արվեստի տեսակների, ձևերի և ժանրերի հեգելյան դասակարգումը սխեմատիզմի և արհեստականության որոշակի դրսևորումներով հանդերձ՝ իր մեջ բովանդակում է բացառիկ հարուստ ու արժեքավոր նյութ:

Քանալի բառեր – Հեգել, արվեստ, արվեստի հիմնական ձևերը, արվեստի դասական ձևը, մարդկության գեղարվեստական մշակույթը, ռոմանտիկական արվեստ, արվեստի տեսակների, ձևերի և ժանրերի հեգելյան դասակարգումը:

¹ Հետազոտությունը կատարվել է հատուկ «Արվեստագիտական հանդեսի» համար՝ գերմանական դասական փիլիսոփայության ամենակարկառուն ներկայացուցչի՝ Գեորգ Վիլհելմ Ֆրիդրիխ Հեգելի, ծննդյան 250-ամյա հոբելյանի կապակցությամբ, որը լրացավ 2020թ. օգոստոսի 27-ին:

* Հումանիզմի պրոբլեմների ակադեմիայի նախագահ, ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտի տնօրենի խորհրդական, Հյուսիսային համալսարանի գիտական կենտրոնի ղեկավար, փիլիսոփայական գիտությունների դոկտոր, egorovicgrigorij@gmail.com, հոդվածի ներկայացման օրը՝ 31.08.2020, գրախոսման օրը՝ 15.09.2020, տպագրության ընդունման օրը՝ 01.10.2020:

Ուշագրավ ու արժեքավոր է արվեստի առանձին ձևերի հեգելյան վերլուծությունը, որտեղ, ինչպես ինքն է գրում «... արդեն հարկ չի լինում գործ ունենալ գեղարվեստորեն գեղեցիկի ներքին զարգացման հետ՝ նրա ընդհանուր հիմնական սահմանումների համաձայն...», այլ քննության է առնվում այն հարցը, թե «... ինչպես են այդ սահմանումները գոյություն ձեռք բերում, ինչպես են առաջանում դրանց տարբերությունները միմյանցից, ինչպես են այդ սահմանումները ի հայտ գալիս և գեղեցիկի յուրաքանչյուր պահ իրականացնում ինքնուրույն՝ նրա **իր-համար-կեցության մեջ՝** որպես **արվեստի ստեղծագործություններ**, այլ ոչ թե լոկ որպես **համընդհանուր ձև**»²:

Արտաքին օբյեկտիվությունը, որին ձգտում և որի մեջ մտնում են այդ ձևերը, զգայական և դրանով իսկ՝ հատուկ նյութի շնորհիվ, ստիպում է այդ **ձևերին տրոհվել** դրանց գոյության որոշակի ինքնուրույն եղանակների, առանձին արվեստների: Եվ քանի որ յուրաքանչյուր ձև իր որոշակի բնույթն է գտնում որոշակի արտաքին նյութի մեջ, հետևաբար այն իր ադեկվատ իրականացմանն է հասնում մարմնավորման այն եղանակի մեջ, որը թելադրվում է տվյալ նյութով³:

Արվեստի և նրա առանձին ձևերի քննության ընթացքում Հեգելը հետամուտ է լինում եզակիի և ընդհանուրի դիալեկտիկային, փորձելով պարզել, թե ի՞նչն է ընկած արվեստի տարբեր ձևերի հիմքում, ի՞նչն է ընդհանուր այդ ձևերի համար և որոնք են դրանցից յուրաքանչյուրի բնորոշ առանձնահատկությունները, որոնցով և նրանք տարբերվում են միմյանցից: «Առանձին արվեստներից յուրաքանչյուրը,- գրում է նա,- յուրովի կապված է արվեստի համընդհանուր ձևերից որևէ մեկի հետ և տալիս է նրա **ադեկվատ** արտաքին գեղարվեստական իրականացումը, սակայն, մյուս կողմից, յուրաքանչյուր առանձին արվեստ արտաքին ձևավորման իր ուրույն եղանակի մեջ արտահայտում է արվեստի ձևերի ամբողջականությունը»⁴:

Հեգելի էսթետիկայի համար բնորոշ է այն, որ նա արվեստի տեսականները՝ ճարտարապետությունը, քանդակագործությունը, գեղանկարչությունը, երաժշտությունը հետազոտության է ենթարկում և՛ պատմական, և՛ ընդհանուր տեսական դիրքերից:

Արվեստի այս կամ այն ձևի քննությանը նվիրված յուրաքանչյուր բաժին նա սկսում է տվյալ արվեստի բովանդակության, ձևի, արտահայտչամիջոցների, լեզվի և այլնի ընդհանուր տեսական քննությամբ և ավարտում է պատմական էքսկուրսով: Այստեղ բացառություն չի կազմում պոեզիան, մասնավորապես, նրա էպիկական ժանրը: Էպոսը, ըստ Հեգելի, մարդկային հասարակության զարգացման որոշակի աստիճանի, որոշակի պատմական պայմանների արգասիք է, պայմաններ, որոնք կարոտ են համապատասխան գեղարվեստական արտացոլման: Այդ պայմանների փոփոխման հետ միասին վերանում է նաև էպոսը կամ այն կերպարանափոխվում է՝ ձեռք բերելով նոր անսովոր հատկանիշներ:

² Гегель Георг Вильгельм Фридрих. Введение в историю философии. Лекции по эстетике. Наука логики. Философия природы, Москва, 2019, стр. 258.

³ Տե՛ս նույն տեղում:

⁴ Նույն տեղում, էջ 259:

Արվեստը, Հեգելի կարծիքով, սկիզբ է առնում ճարտարապետությունից: Այն պատկանում է արվեստի սիմվոլիկական ձևին, քանզի զգայական նյութն այստեղ դեռ գերիշխում է իդեայի նկատմամբ և ձեռք չի բերված համապատասխանություն բովանդակության և ձևի միջև:

Անկենդան բնությունից վերցված նյութը, որի հետ գործ ունի ճարտարապետությունը, չունի պարզորոշ արտահայտված հոգևոր բովանդակություն: Եվ արվեստի այս ձևի խնդիրն արտաքին անօրգանական բնության այնպիսի մշակումն է, երբ վերջինս, որպես գեղարվեստորեն կերպարանափոխված արտաքին միջավայր, դառնում է ոգուն հարազատ: Այն նյութը, որից օգտվում է ճարտարապետությունը, հանդիսանում է ինքը՝ նյութականը՝ նրա անմիջականորեն արտաքին բնության մեջ, նյութականը որպես մեխանիկայի օրենքներին ենթակա ծանր մասսա, որի ձևերը մնում են անօրգանական բնության ձևեր և որոնք կարգավորվում են համաչափության աբստրակտ, բանական հարաբերություններին համապատասխան: Եվ քանի որ ինչպես այդ նյութի, այնպես էլ այդ ձևերի մեջ հնարավոր չէ իրականացնել իդեալը որպես կոնկրետ հոգեկանություն, և պատկերված իրականությունը մնում է որպես իդեայի նկատմամբ ինչ-որ արտաքին, նրանով չտոգորված կամ նրա հետ վերացականորեն կապված ինչ-որ բան, ապա ճարտարապետության հիմնական տիպը հանդիսանում է արվեստի սիմվոլիկ ձևը⁵:

Ճարտարապետությունը, ըստ Հեգելի, մաքրում է անօրգանական արտաքին աշխարհը և այն դարձնում է համաչափորեն կարգավորված, ոգուն հարազատ. նա ստեղծում է աստծո տաճար, նրա համայնքի տուն:

Հեգելյան դասակարգմամբ՝ արվեստի մյուս ձևը, որը հաջորդում է ճարտարապետությանը, քանդակագործությունն է, որտեղ ներքին հոգևոր կյանքը, որի մասին ճարտարապետությունը կարող է միայն ակնարկ անել, ձեռք է բերում զգայական տեսք և դրան համապատասխան արտաքին նյութ: Ընդ որում այդ երկու կողմերը անյապես են իրար միախառնվում, որ նրանցից ոչ մեկը չի իշխում մյուսի վրա: Այդ պատճառով քանդակագործության հիմնական տիպը հանդիսանում է արվեստի դասական ձևը⁶:

Քանդակագործության մեջ, որն ըստ Հեգելի՝ իրենից ներկայացնում է ավելի բարձր տեսակ, «ազատ հոգեկանությունը» իր իրականացումն է գտնում մարդկային մարմնի մեջ: Իդեան այստեղ ներդաշնակորեն միաձուլվում է այն ադեկվատորեն արտահայտող ֆիզիկական ձևի հետ: Եվ քանի որ այստեղ ձեռք է բերվում իդեայի և նրա զգայական պատկերի լիակատար ներդաշնակություն, ուստի քանդակագործությունը հանդես է գալիս որպես դասական արվեստի ձև: Եվ, այնուամենայնիվ, քանդակագործությունն իր այդ արժանիքներով հանդերձ՝ ունի նաև սահմանափակություններ. այն չի կարող ինչպես հարկն է արտահայտել մարդու հոգևոր կյանքի դրսևորումները՝ տրամադրությունը, հայացքը, զգացմունքները, ապրումները և այլն, մի բան, որն իրականացվում է արդեն ռոմանտիկական արվեստում՝ գեղանկարչության մեջ, երաժշտության մեջ և պոեզիայում:

⁵ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 260:

⁶ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 261:

Քանդակագործությանն առավել մոտ կանգնած առաջին արվեստը Հեգելը համարում է գեղանկարչությունը: Այն իր բովանդակության և դրա պատկերավոր մարմնավորման համար իբրև նյութ օգտագործում է տեսանելիությունը որպես այդպիսին, քանզի վերջինս իր մեջ բաժանվում է մասերի, այսինքն՝ հետագայում իրեն դրսևորում է որպես որոշակի գույն:

Թեև ճարտարապետության և քանդակագործության նյութը նույնպես ունի գույն, սակայն ի տարբերություն գեղանկարչության, գույնը նրանցում չունի տեսողական հատուկ կարևորություն: Գեղանկարչության համար բնորոշ տեսողականությունը և այն, ինչ նա դարձնում է տեսանելի, օժտված են ավելի իդեալական տարբերություններով՝ առանձին գույների տարբերություններով, և այդ տեսանելիությունը արվեստն ազատում է նյութական մարմնի զգայականորեն տարածական լիակատարությունից, քանզի նա սահմանափակվում է հարթության չափումներով:

Ի տարբերություն քանդակագործության, որի առարկան բնության կուպիտ նյութն է՝ քարը, փայտը կամ մեկ այլ նման բան՝ գեղանկարչության արտահայտչականության և ներգործության ուժի գաղտնիքը գեղանկարչի վրձնի միջոցով հարթ մարմնին փոխանցվող գույների ու երանգների գեղեցիկ ու իմաստալի խաղն է: Գեղանկարչությունն ազատ է զգայական առարկան եռաչափ տարածության մեջ պատկերելու անհրաժեշտությունից և գործունի միաչափ տարածության հետ, որը հնարավորություն է ընձեռում մարդկային զգացմունքների ու ապրումների, դրամատիկական իրադարձությունների խոր ու տպավորիչ պատկերման համար:

Երկրորդ արվեստը, որի միջոցով, Հեգելի կարծիքով, իրականանում է ռոմանտիկական ձևը, կերպարվեստից հետո **երաժշտությունն** է, որին նա առանձնահատուկ տեղ է հատկացնում: Երաժշտության նյութը թեև մնում է որպես զգայական, սակայն ավելի խորն է թափանցում սուբյեկտիվի և առանձնահատուկի բնագավառի մեջ:

Արվեստի այս ձևը, ըստ Հեգելի, աչքի է ընկնում հատկապես նրանով, որ այստեղ լիովին հաղթահարվում է տարածականության գործոնը: Երաժշտության նյութն արդեն անտեսանելի, անշոշափելի աբստրակտն է՝ հնչյունը, օդի ալիքների տատանումները, վիբրացիոն երևույթները: Մատերիան այստեղ հանդես է գալիս ոչ թե որպես տարածական, այլ ժամանակային հոգևոր ռեալություն: Երաժշտության կարևոր առանձնահատկություններից մեկն էլ այն է, որ նա դուրս է գալիս զգայական հայեցողության շրջանակներից և իր մեջ ընդգրկում է բացառապես ներքին ապրումների աշխարհը:

Երաժշտության միջոցով հաստատվող զգայական նյութի իդեալական բնույթը կայանում է նրանում, որ երաժշտությունը վերացնում է անտարբեր տարածական արտադիրությունը, որի լիակատար տեսանելիությունը դեռ պահպանում ու գիտակցաբար վերակերտում է կերպարվեստը և այն իդեալականացնում է որպես անհատական եզակի կետ:

Հնչյունի միջոցով մատերիայի շնչավորումը նյութ է ծառայում ոգու այն մտերմիկ շարժումների համար, որոնք իրենք դեռ մնում են անորոշ, և սրտին հնարավորություն է տալիս լիովին արտացոլվել այդ հնչյունների մեջ: Հնչել իրենց զգացմունքների ու կրքերի ամբողջ հարստությամբ: Ճիշտ այնպես,

ինչպես քանդակագործությունը գտնվում է ճարտարապետության և ռոմանտիկական արվեստների մեջտեղում, այնպես էլ երաժշտությունն է գտնվում ռոմանտիկական արվեստների միջտեղում և իրենից ներկայացնում է անցում գեղանկարչության արքայական տարածական զգայականությունից դեպի պոեզիայի արքայական հոգեկանությունը: Երաժշտությունն ինքն իր մեջ լինելով զգացմունքի ու ներքին հոգևոր կյանքի առարկա, օժտված է, ինչպես ճարտարապետությունը, բանախոհությանը մատչելի քանակական հարաբերություններով՝ որպես հնչյունների կարգավորված օրինաչափություններ և ուրվանկարներ»⁷:

Ըստ Հեգելի՝ արվեստի հաջորդ ձևում՝ պոեզիայում է թաքնված արվեստի ռոմանտիկական ձևի հոգևոր առավել բարձր մարմնավորումը: Պոեզիան որոշակի իմաստով ունիվերսալ արվեստ է և կարող է նկարագրել ամեն ինչ: Նա, կարծես, իր մեջ պարունակում է ռոմանտիկական արվեստի մյուս բոլոր ձևերը: Իր էպիկական ժանրով և դրան հատուկ գեղարվեստական վերարտադրության ձևերով նա նման է կերպարվեստին, երաժշտության հետ նա աղերսներ ունի որպես լիրիկա, որն արտացոլում է մարդու հոգեկան ապրումներն ու հույզերը: Ընդ որում, պոեզիայի հիմնական բնորոշ գիծը, ըստ Հեգելի, այն է, որ նա հսկայական ուժով ոգուն և նրա պատկերացումներին է ենթարկում այն զգայական տարրը, որից երաժշտությունը և գեղանկարչությունը արդեն սկսել էին ազատել արվեստին: Քանզի հնչյունը՝ պոեզիայի արտաքին նյութի այդ վերջին տարրը, նրանում արդեն չի հանդիսանում, ինչպես երաժշտության մեջ, ամենահնչեղ զգացումը, այլ իրենից ներկայացնում է ինքնին ոչ մի նշանակություն չունեցող նշան, սակայն միաժամանակ այնպիսի նշան, որը հանդես է գալիս որպես անմիջական զգացմունքի, նրա նրբերանգների ու աստիճանավորումների արտահայտիչ: Հնչյունը դրա շնորհիվ դառնում է բառ՝ որպես իր ներսում մասնատված հնչյունների համակցություն, որի իմաստը պատկերացումների ու մտքերի արտահայտումն է, քանզի բացասական կետը, որին հասել է երաժշտությունն իր շարժման ընթացքում, այժմ հանդես է գալիս որպես ավարտուն կոնկրետ կետ, որպես ոգու կետ, որպես ինքնագիտակից անհատ, որը պատկերացման անսահման տարածությունը կապում է հնչյունի ժամանակի հետ⁸:

Այդ ամենի շնորհիվ պոեզիան ներկայանում է որպես «... **ոգու համընդհանուր արվեստ, որն իր մեջ դարձել է ազատ** և իրականացման մեջ կախված չէ արտաքին զգայական նյութից, որպես ոգի, որը գոյություն ունի միայն պատկերացումների ու զգացմունքների ներքին տարածության և ներքին ժամանակի մեջ: Սակայն հենց այդ գերագույն աստիճանում է արվեստը բարձրանում նաև ինքն իրենից վեր, քանզի այստեղ նա լքում է ոգու հաշտեցված զգայական մարմնավորման տարերքը և պատկերացման պոեզիայից անցում է կատարում մտածողության պոեզիային»⁹:

Իր «Դասախոսություններ արվեստի մասին» աշխատությունում ի մի բերելով արվեստների տեսակների իր դասակարգումը Հեգելը կատարում է

⁷ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 266:

⁸ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 266-267:

⁹ Նույն տեղում, էջ 267:

ուշագրավ ընդհանրացումներ. «Այսպիսին է,- գրում է նա,- արվեստի առանձին տեսակների մասնատված ամբողջությունը՝ ճարտարապետության արտաքին արվեստը, քանդակագործության օբյեկտիվ արվեստը և գեղանկարչության, երաժշտության և պոեզիայի սուբյեկտիվ արվեստը: Հաճախ առաջարկվում են նաև մի շարք ուրիշ բաժանումներ, քանի որ գեղարվեստական ստեղծագործությունը այնքան համակողմանի է, որ կարելի է բաժանման հիմք դարձնել նրա մեկ այս, մեկ այն կողմը»¹⁰:

Այս ընդհանուր հարցադրումից հետո Հեգելը համակողմանի քննության է առնում նաև արվեստի տեսակների այլ դասակարգումներ՝ կախված այն բանից, թե ինչ ելակետ է դրվում դրանց հիմքում: Այսպես, օրինակ, երբ այդ դասակարգման ելակետ է ծառայում զգայական նյութը, ճարտարապետությունն այդ դեպքում հանդիսանում է մատերիայի բյուրեղացում, իսկ քանդակագործությունը՝ մատերիայի օրգանական ձևավորում՝ նրա զգայականորեն տարածական ամբողջության մեջ: Գեղանկարչությունն այդ պարագայում հանդես է գալիս որպես ներկված տարածություն և գիծ, իսկ երաժշտության մեջ տարածությունը վեր է ածվում իր ներսում բովանդակալի ժամանակի կետի: Ինչ վերաբերում է պոեզիային, ապա նրանում արտաքին նյութը լիովին արժեզրկվում է:

Որոշ դեպքերում էլ այդ տարբերությունները դիտվում են դրանց միանգամայն աբստրակտ կողմից, տարածության ու ժամանակի տեսանկյունից: Սակայն սկզբունքորեն չբացառելով նման մոտեցումների հնարավորությունը, Հեգելը միաժամանակ դրանք համարում է միակողմանի ու ոչ հիմնավոր: Թեև այս առումով, գրում է նա, կարելի է քննության առնել գեղարվեստական ստեղծագործության այնպիսի աբստրակտ առանձնահատկություն, ինչպիսին, օրինակ, նյութն է, այս բաժանումը, սակայն, չի կարելի համարել որպես մինչև վերջ գիտական, որովհետև նման դասակարգումն իր հիմքում ավտոմատ չէ և նրա պատճառը պետք է փնտրել ավելի բարձր սկզբունքների մեջ: Եվ այդ բարձրագույն սկզբունքները հանդիսանում են սիմվոլիկ, կլասիկ և ռոմանտիկ գեղարվեստական ձևերը, որոնք իրենցով նշանավորում են գեղեցիկի բուն գաղափարի համընդհանուր պահերը: Այդ գաղափարի վերաբերմունքն առանձին արվեստների նկատմամբ՝ իր կոնկրետության մեջ, այն է, որ արվեստներն իրենցից ներկայացնում են գեղարվեստական ձևերի իրական գոյություն: **Սիմվոլիստական արվեստն** իր առավել ադեկվատ իրականությանն ու ամենամեծ տարածմանն է հասնում **ճարտարապետության մեջ**, որտեղ սիմվոլիկ արվեստը տիրապետում է իր հասկացության ամբողջ ծավալով և որտեղ նա դեռ չի իջել մինչև մյուս արվեստի անօրգանական բաղկացուցիչ մասի աստիճանի: Ընդհակառակն՝ **դասական գեղարվեստական ձևի** համար անպայմանական իրականություն է հանդիսանում քանդակագործությունը, որը ճարտարապետությունը ընդունում է որպես ծանրաբեռնվածություն և ի վիճակի չի զարգացնելու գեղանկարչությունն ու երաժշտությունը որպես իր բովանդակության բացարձակ ձևեր:

«Վերջապես, արվեստի **ռոմանտիկական** ձևը տիրապետում է գեղա-

¹⁰ Նույն տեղում, էջ 268:

նկարչական և երաժշտական մարմնավորումներին՝ նրանց ինքնուրույնության և պայմանականության մեջ, ճիշտ այդպես էլ՝ բանաստեղծական պատկերմանը: Սակայն պոեզիան համապատասխանում է գեղեցիկի բոլոր ձևերին և տարածվում է ամեն ինչի վրա, որովհետև նրա տարերքը հանդիսանում է գեղարվեստական ֆանտազիան, իսկ ֆանտազիան անհրաժեշտ է գեղեցիկի արարման համար՝ ինչպիսին էլ որ լինի գեղեցիկի ձևը»¹¹:

Որպես արվեստի ձևերի դասակարգման մասին իր դատողությունների ամփոփում՝ Հեգելը գրում է. «... այն, ինչ արվեստի տարբեր տեսակներն իրականացնում են առանձին գեղարվեստական ստեղծագործություններում, դա, իր հասկացվության համաձայն, լոկ գեղեցիկի զարգացող գաղափարի համընդհանուր ձևերն են: Արվեստի ընդարձակ տաճարը վեր է խոյանում որպես այդ գաղափարի արտաքին իրականացում. նրա ճարտարապետը և շինարարը գեղեցիկի՝ ինքն իրեն կերտող ոգին է, իսկ այդ տաճարը կավարտվի համաշխարհային պատմության հազարամյա գործունեության ընթացքում միայն»¹²:

Ընդհանուր գծերով այսպիսին է արվեստի ու նրա տարբեր տեսակների, գեղեցիկի զարգացող գաղափարի և գեղարվեստական ստեղծագործություններում դրա մարմնավորման ձևերի պատմական էվոլյուցիայի հեգելյան սինթետիկ պատկերը:

Արվեստի հիմնական ձևերը, ըստ Հեգելի, քարացած և մեկընդմիշտ տրված իրողություններ չեն, այլ պատմականորեն գտնվում են շարժման ու զարգացման պրոցեսում:

Անցումը արվեստի մեկ ձևից մյուսին զուտ քանակական աճի պրոցես չէ, այլ աստիճանականության ընդհատում, թռիչք: Այսպես է տեղի ունեցել արևելյան արվեստից անցումը հին հունական արվեստին, իսկ վերջինից՝ ռոմանտիկական արվեստին: Այդ անցումներն ունեն օրինաչափ բնույթ:

Արվեստի դասական ձևը Հեգելի մոտ հանդես է գալիս որպես մարդկության գեղարվեստական մշակույթի գագաթ, քանի որ նրանում լիակատար ներդաշնակություն է հաստատվում իդեալի և դրա դրսևորման ձևի միջև և ձեռք է բերվում հավասարակշռություն մատերիայի ու ոգու միջև:

Արվեստի յուրաքանչյուր հաջորդ պատմական ձև արտացոլում է մարդկային հասարակության զարգացման նոր, ավելի բարձր ու հարուստ աստիճանը: Դրանում է կայանում, օրինակ, ռոմանտիկական արվեստի առավելությունը դասականի նկատմամբ՝ թեև այն տանում է դեպի բովանդակության և դրա արտաքին ձևավորման միջև դասական հավասարակշռության խախտում: Այդ անհամապատասխանությունը և աններդաշնակությունը հանգեցնում է գեղարվեստական ձևի քայքայմանը: Դրա հետևանքով անհամաչափ են զարգանում արվեստի տեսակներն ու ժանրերը: Պատմական տարբեր դարաշրջանների համար բնորոշ են դառնում արվեստի տարբեր տեսակներ: Քանդակագործությունն, օրինակ, տիպական է դառնում անտիկ աշխարհում, գեղանկարչությունը, երաժշտությունը, պոեզիան՝ նոր ժամա-

¹¹ Նույն տեղում, էջ 269:

¹² Նույն տեղում:

նակներում: Անհամաչափություն է նկատվում նաև արվեստի միևնույն տեսակի զարգացման մեջ, որն արտահայտվում է արվեստի այս կամ այն ժանրի գերակայության մեջ: Որպես օրինակ կարող է ծառայել էպիկական ժանրը անտիկ աշխարհում, վեպը՝ ռոմանտիկական արվեստի դարաշրջանում:

Անհրաժեշտ է նշել, որ արվեստի տեսակների, ձևերի և ժանրերի հեգելյան դասակարգումը սխեմատիզմի և արհեստականության որոշակի դրսևորումներով հանդերձ՝ իր մեջ բովանդակում է բացառիկ հարուստ ու արժեքավոր նյութ:

Ուշագրավ են արվեստի տեսակների ու ժանրերի զարգացման օրինաչափ բնույթի մասին Հեգելի դատողությունները: Ի հակադրություն արվեստի տարբեր տեսակների, ձևերի ու ժանրերի, ինչպես նաև պատմական տարբեր դարաշրջանների գեղարվեստական իդեալների հաջորդափոխության գնահատման ու իմաստավորման հարցում ռոմանտիկների կողմից ցուցաբերվող ռեյատիվիստական ու սուբյեկտիվիստական մոտեցումներին՝ Հեգելը արվեստի երևույթների գնահատման հարցում ղեկավարվում է օբյեկտիվ չափանիշներով: Այս դեպքում նրա ելակետը արվեստի այս կամ այն ստեղծագործության բովանդակությունն է, նրա մեջ խտացված գաղափարը: Արվեստի զարգացման փուլերն ու ձևերը, արվեստի ստեղծագործությունները նա քննության է առնում ու իմաստավորում ըստ այն բանի, թե դրանցում որքանով լիարժեք ու խորն է բացահայտվում տվյալ պատմական դարաշրջանի բովանդակությունը: Հենց այդ դիրքերից է նա գնահատում անցյալի գեղարվեստական կյանքի նշանակալի երևույթներն ու դրանց հեղինակներին՝ Հոմերոսից մինչև Շեքսպիր, Սերվանտես, Շիլլեր, Գյոթե և ուրիշներ:

Արվեստի զարգացման երկրորդ փուլը, ըստ Հեգելի, անտիկ դասական արվեստն է, որտեղ իդեան (բովանդակությունը) ձեռք է բերում անհրաժեշտ կոնկրետություն: Արվեստի պատմական էվոյուցիայի այս աստիճանի համար բնորոշն այն է, որ իդեան և նրա պատկերը գտնվում են հավասարակշռության մեջ և լիովին համապատասխանում են իրար: Այդ արվեստը արժեքավոր է ամենից առաջ նրանով, որ նրա հիմքում, ըստ Հեգելի, ընկած է անտիկ աշխարհի ազատ մարդու անհատական հոգևոր աշխարհը, որի գեղարվեստական արտացոլումը հանդիսացող արվեստը՝ իր դեմոկրատական ու հումանիստական բովանդակությամբ, բացառիկ տեղ է գրավում համաշխարհային արվեստի պատմության մեջ:

Պետք է նկատել, որ Հեգելը զարմանալի համակրանք է տածել դեպի անտիկ աշխարհը, նրա արվեստն ու մշակույթը: Ընդհանրապես անտիկ դասական ժառանգության բարձր գնահատականը հանդիսանում է գերմանական Վերածննդի բնորոշ գիծը, որն իր ուղղակի ազդեցությունն է թողել այդ դարաշրջանի գերմանական դասական գեղագիտության ընդհանուր զարգացման վրա:

Համաշխարհային պատմության իր պարբերացման մեջ (Արևելյան աշխարհ, Հունական աշխարհ, Հռոմեական աշխարհ և Գերմանական քրիստոնեական աշխարհ) նա անթաքույց հիացմունքով է խոսում անտիկ աշխարհի ու նրա արվեստի մասին: Ի հակադրություն Արևելյան աշխարհի, որն անհամատեղելի է ազատության գաղափարի հետ և որտեղ մարդիկ ազատ ստեղծ-

ծագործել չեն կարող, դեմոկրատական անտիկ աշխարհը պատմականորեն միանգամայն բարենպաստ էր թե՛ ազատ ստեղծագործության և թե՛ արվեստի զարգացման առումով:

Անտիկ աշխարհի դեմոկրատական կարգերը, հասարակական ընդհանուր մթնոլորտը, ըստ Հեգելի, մարդու համար ապահովում էին անկախություն, նախաձեռնություն, բնավորության ամբողջականություն և ստեղծագործական ձիրքերի ու տաղանդի դրսևորման ազատություն: Աշխատանքն այստեղ չունեւ օտարված բնույթ, տրոհված չէր բազմապիսի գործողությունների և այդ պատճառով կրում էր ստեղծագործական, ոգեշունչ բնույթ: Պետությունն այստեղ տակավին չէր դարձել անդեմ, մարդկանցից օտարված ուժ: Անկախությունն ու ազատությունը ինքնուրույնություն էին հաղորդում անհատի բոլոր գործողություններին, և նա լիակատար պատասխանատվություն էր կրում իր արարքների ու գործողությունների համար:

Այս ամենը մարդու անհատականությանը տալիս էր որոշակի ամբողջականություն, դրսևորման լրիվություն, իսկ դրա հետ մեկտեղ՝ նաև բանաստեղծականություն ու հոգեկանություն: Մարդու, նրա գործունեության բոլոր դրսևորումները հարուստ նյութ էին ընձեռում հոգեկան, գեղարվեստական մարմնավորման, դրանով իսկ՝ արվեստի զարգացման համար: Այս ոգեղեն, բանաստեղծական աշխարհին Հեգելը հակադրում է իր ժամանակների պրոզայիկ ու գորշ իրականությունը: Այդ ընդհանուր ֆոնի վրա էլ հենց Հեգելը ձեռնամուխ է լինում արվեստի ռոմանտիկական ձևի վերլուծությանը:

Ռոմանտիզմը որպես այդ դարաշրջանի ազդեցիկ ու տարածված գաղափարական հոսանք Գերմանիայում հանդես եկավ որպես հակակշիռ՝ ընդդեմ ֆրանսիական հեղափոխության և դրա հետ սերտորեն կապված ֆրանսիական Լուսավորականության:

Ռոմանտիզմի համար բնորոշ էր հակումը դեպի միջնադարը, որին նա ռոմանտիկական երանգներ էր վերագրում:

Եվրոպական ռոմանտիզմը, սակայն, միայն յուրահատուկ գեղարվեստական տեսություն չէր: Դա որոշակի իմաստով իրենից ներկայացնում էր մի ամբողջ աշխարհայացք, որը լայնորեն տարածվեց եվրոպական տարբեր երկրներում, սակայն իր դասական արտահայտությունը գտավ այդ դարաշրջանի Գերմանիայում:

Գերմանական ռոմանտիզմի ամենաբնորոշ գիծը կտրուկ խզումն էր Լուսավորականությունից:

Թեև ռոմանտիկների առաջին սերնդի ներկայացուցիչները մասամբ գտնվում էին 18-րդ դարի ֆրանսիական գաղափարախոսության ազդեցության ներքո, սակայն նրանք շուտով սկսեցին գրոհի ենթարկել Լուսավորականության կոնցեպցիան: Դիրեկտորիայի անկումից և Նապոլեոնի կոնսուլության ժամանակաշրջանից ի վեր ռոմանտիզմը նոր երանգներ է ձեռք բերում և ձևավորվում է որպես ինքնուրույն ու ազդեցիկ գաղափարական շարժում: 1790-ական թվականների վերջերին ձևավորվում է գերմանական ռոմանտիկների խմբակը, որի մեջ ընդգրկվում են Վ.Հելդեգերը, Տիկը, Նովալիսը: Նրանք գովերգում էին անզուսպ ինդիվիդուալիզմը և սուբյեկտիվիզմը: Զարգացնելով ու գոեհկացնելով Կանտի և Ֆիխտեի սուբյեկտիվ իդեալիստական

դրույթները, ռոմանտիկները դրա հետ մեկտեղ սուր քննադատության էին ենթարկում Կանտի ու Ֆիխտեի բարոյագիտական ուսմունքի՝ պարտքի վերաբերյալ դրույթները, գովերգում ամեն մի պայմանականությունը և հասարակական կապեր մերժող «ազատություն»:

Հույժ ուշագրավ է համաշխարհային արվեստի պատմական ուղու երրորդ փուլի հեգելյան մեկնաբանությունը: Անտիկ դասական արվեստին հաջորդելու եկած արվեստում, որը նա անվանում է ռոմանտիկական արվեստ, վերստին դեն է նետվում իդեալի և նրա արտաքին պատկերի ավարտուն միասնությունը և արդեն ավելի բարձր հիմքի վրա վերադարձ է կատարվում դեպի վերը նշված այն երկու կողմերի զանազանումը, սահմանազատումը, որոնց վրա էր հիմնված ռոմանտիկական արվեստը: Արվեստի զարգացման ռոմանտիկական փուլը, ըստ Հեգելի, առանձնահատուկ է նրանով, որ այստեղ հոգևոր տարրը, հոգու խորությունը և սուբյեկտիվ անեզրությունը գերիշխում են արտաքին ձևի վրա:

Այստեղ ռոմանտիկական արվեստի բովանդակությունը (ազատ կոնկրետ հոգեկանությունը) հասնում է հոգևոր զարգացման այնպիսի աստիճանի, երբ հոգու աշխարհը, կարծես, տոնում է արտաքին աշխարհի նկատմամբ իր հաղթանակը և արդեն իր հոգևոր հարստության ուժի բերումով չի կարող գտնել զուգահեռի զգայական մարմնավորում: Հենց այդ աստիճանում էլ տեղի է ունենում ոգու ազատագրումը զգայական պատյանից և անցումը ինքնաճանաչման ավելի բարձր ձևերին՝ կրոնին, իսկ այնուհետև՝ փիլիսոփայությանը:

Զարգացման այդ եզրափակիչ փուլին է պատկանում քրիստոնեության հիմքի վրա ձևավորված միջնադարյան և նոր ժամանակների, նաև հենց իր՝ Հեգելի ապրած ժամանակաշրջանի արվեստը:

Սակայն այս փուլում սկսվում է, ըստ Հեգելի, արվեստի անկումը, քանզի «ո՛չ Հոմերոս, Սոֆոկլես և ուրիշներ, ո՛չ Դանթե, Ալիոստո կամ Շեքսպիր չեն կարող նորից ծնվել մեր օրերում: Այն, ինչ այդպես նշանակալիորեն ներբողվել է, ինչ այդպես ազատ ասվել է՝ ասվել է մինչև վերջ. այդ ամենը նրանց դիտահայեցման ու ըմբռնման նյութեր են, միջոցներ, որոնք երգվել են մինչև վերջ»¹³:

Ռոմանտիկական արվեստի խոր վերլուծությունն ու դրա նկատմամբ, իր ամբողջության մեջ, բացասական վերաբերմունքը հանդիսանում է Հեգելի էսթետիկական ուսմունքի բնորոշ առանձնահատկություններից մեկը:

18-րդ դարի վերջում և 19-րդ դարի առաջին քառորդում Գերմանիայում ծավալվող ռոմանտիզմի շարժումը Հեգելը ենթարկում է սկզբունքային քննադատության, գտնելով, որ այն ընդհանուր առմամբ տանում է դեպի արվեստի անկում: Ահա թե ինչ է գրում նա այդ արվեստի մասին. «Արվեստը մի կողմից անցում է կատարում դեպի որպես այդպիսին առօրեական իրականության արտացոլում, դեպի առարկաների արտացոլում այն տեսքով, ինչ տեսքով նրանք գտնվում են մեր առջև՝ իրենց պատահական եզակիությամբ և յուրօրինակությամբ. այն հետաքրքրվում է միայն այդ արտաքին կեցությամբ՝

¹³ Гегель Г.В.Ф. Эстетика, в 4-х томах, Москва, 1969, т. 2, стр. 319.

երևութականության վերածմամբ՝ արվեստի տեխնիկայի միջոցով: Մյուս կողմից՝ այդ արվեստն ընկնում է ըմբռնման ու պատկերման լիակատար սուբյեկտիվ պատահականության մեջ, ... նա ավարտում է ամեն մի բովանդակության ու ձևի նկատմամբ գեղարվեստական սուբյեկտիվության տիրապետությամբ»¹⁴:

Սակայն մյուս կողմից՝ վերը նշված հանգամանքների և պատմական փոփոխված պայմանների թելադրանքով նոր ժամանակներում անչափ աճում է արվեստի մասին ռացիոնալ գիտելիքի, իր ամբողջության մեջ՝ արվեստագիտության դերը: «Այդ պատճառով, գրում է Հեգելը, արվեստի մասին **գիտությունը** մեր օրերում հանդիսանում է ավելի սևեռուն պահանջմունք, քան այն դարաշրջաններում, երբ արվեստը արդեն ինքնին պատճառում էր հաճույք: Արվեստը հրավիրում է մեզ մտովի քննության առնել իրեն, սակայն ոչ թե գեղարվեստական ստեղծագործությանը կենդանություն հաղորդելու, այլ գիտականորեն ճանաչելու համար, թե ի՞նչ է արվեստը»¹⁵:

Սակայն այդ ամենը չի նշանակում նաև, որ արվեստը նոր դարաշրջանում մղվում է հետին պլան: Պատմական նոր պայմաններում մարդկությունը գտնում է իր զգացմունքային աշխարհի, ձգտումների ու իդեալների արտահայտման այլ ձևեր: Փոխվում է միայն արվեստի առարկան, նրա բովանդակությունը: Արվեստն ազատվում է նախասկզբնական պատմական նյութից, ավանդական դիցաբանական թեմաներից ու սյուժեներից: Նրա առարկան այսուհետև դառնում է մարդու ներաշխարհը, նրա հույզերն ու ապրումները, երազանքներն ու իդեալները: Արվեստը, ըստ Հեգելի, դառնում է մասնավոր կյանքի պատկերում: Այսպիսով՝ արվեստի ռոմանտիկական ձևի քայքայման հետևանքով ասպարեզ է գալիս այսպես կոչված ազատ արվեստը, որի նախատիպը Հեգելը համարում էր իր մեծ ժամանակակիցների՝ Ֆ.Շիլլերի և, հատկապես, Գյոթեի ստեղծագործությունները:

Ինչպես այդ, այնպես էլ մի շարք գործոնների բերումով փոխվում է արվեստի ըմբռնումը նոր ժամանակներում: Գեղարվեստական գործունեության ու նրա արդյունքների յուրահատուկ բնույթն արդեն լիովին չեն բավարարում նոր ժամանակների մարդու բարձրագույն պահանջմունքները: Արդեն հետևում է մնացել այն ժամանակաշրջանը, երբ կարելի էր աստվածացնել արվեստի ստեղծագործությունները և խոնարհվել դրանց առջև՝ իբրև Աստծո: Գեղարվեստական ստեղծագործությունն այժմ արդեն մեր մեջ միանգամից հարուցում է ոչ միայն անմիջական հաճույք, այլև գնահատման պահանջ, քանզի մենք մեր բանականության դատաստանին ենք հանձնում նրա բովանդակությունը, գեղարվեստական մարմնավորման ձևերը և դրանց համապատասխանությունն ու անհամապատասխանությունը միմյանց: Այն ազդեցությունը, որ ներկայումս դրանք թողնում են մեզ վրա, գրում է Հեգելը, կրում է առավելապես բանախոհային բնույթ. այն զգացմունքներն ու մտքերը, որոնք հարուցում են մեր մեջ դրանք, դեռ խիստ ստուգման և լրացուցիչ հաստատման, բանականության միջամտության կարիք են զգում: Միտքը և

¹⁴ Նույն տեղում, էջ 287-288:

¹⁵ **Гегель Георг Вильгельм Фридрих.** Введение в историю философии. Лекции по эстетике. Наука логики. Философия природы, стр. 160.

խորհրդածությունը առաջ են անցել գեղարվեստական ստեղծագործությունից¹⁶:

Ինչ էլ որ լինի, շարունակում է իր դատողությունները Հեգելը, արվեստն այժմ արդեն չի պատճառում այն հոգեկան բավականությունը, որ նրանում փնտրում էին անցյալ դարաշրջաններն ու ժողովուրդները և որը նրանք գտնում էին միայն արվեստում: Մեր օրերում, գրում է նա, ընդհանուր ձևերը, օրենքները, զանազան կանոններն ու մաքսիմները որոշում են մեր վարքագիծը և կառավարում են մեր կյանքը: Մինչդեռ արվեստի նկատմամբ հետաքրքրությունը և գեղարվեստական ստեղծագործությունը պահանջում են այնպիսի կենսալիություն, երբ համընդհանուրը գոյություն ունի որպես օրենք կամ մաքսիմ, դրսևորվում է որպես հոգեկան տրամադրությունների և զգացմունքների հետ նույնական ինչ-որ բան, և երբ երևակայությունը (ֆանտազիան) իր մեջ ներառում է համընդհանուրը և բանականը՝ կոնկրետ զգայական երևույթի հետ միասնության մեջ¹⁷:

Այդ պատճառով, ափսոսանքով ու դառնությամբ գրում է Հեգելը, մեր ժամանակները՝ իրենց ընդհանուր վիճակի բերումով, անբարենպաստ են արվեստի համար: Ինքը՝ արվեստագետը, ոչ միայն համակված է իր շուրջ բարձր հնչող ռեֆլեքսիայի ձայնով, արվեստի մասին բանախոհորեն դատելու ընդհանուր սովորությամբ, որոնք նրան մղում են ավելի շատ գաղափարներ արտահայտելու իր ստեղծագործությունների մեջ, այլև մեր ժամանակների ամբողջ հոգևոր մշակույթը կրում է այնպիսի բնույթ, որ արվեստագետը գտնվում է այդ ռեֆլեքսավորող աշխարհի և դրա հարաբերությունների ներսում՝ ի վիճակի չլինելով ո՛չ արատահավելու դրանից՝ կամքի գործադրմամբ և որոշման ընդունմամբ, ո՛չ էլ հասնելու արհեստական միայնության¹⁸:

Եվ որպես այդ ամենի հետևանք՝ արվեստն իր մեծ հնարավորություններով ու ներուժով հանդերձ՝ մեր օրերում, ասես, դարձել է անցյալին հանձնված ինչ-որ բան: Նա, կարծես, մեզ համար կորցրել է իսկական ճշմարտացիության ու կենսունակության բնույթը, դադարել է իրականության մեջ պաշտպանելու իր երբեմնի անհրաժեշտությունը, և այդ իրականության մեջ չգտնելով իր վաղեմի բարձր դիրքը՝ ավելի շուտ տեղափոխվել է մեր պատկերացումների աշխարհը¹⁹:

Իր «Ոգու փիլիսոփայություն» աշխատության «Արվեստ» բաժնում շարունակելով քննության առնել գաղափարի ու նրա ձևագոյացման, ասել է թե՛ գեղարվեստական մարմնավորման հարցը, Հեգելը դատողությունների իր իդեալիստական մաներային հավատարիմ, գրում է. «Գաղափարի և նրա ձևագոյացման անհամապատասխանության մյուս տեսակն այն է, որ անսահման ձևը, սուբյեկտիվությունը, իրենից չի ներկայացնում ... սոսկ մակերեսային անձ, այլ հանդիսանում է բուն ներքինը, և Աստված ճանաչվում է ոչ միայն որպես իր ձևավորումը փնտրող և արտաքին ձևի մեջ գտնող, այլև որպես

¹⁶ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 158:

¹⁷ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 159:

¹⁸ Տե՛ս նույն տեղում:

¹⁹ Տե՛ս Նույն տեղում, էջ 159-160:

այնպիսին, որն իրեն գտնում է միայն իր մեջ և դրանով իսկ՝ հոգևորի մեջ դրսևորում է իր ադեկվատ ձևավորումը»²⁰:

Ահա թե ինչու, շարունակում է իր դատողությունները Հեգելը, ռոմանտիկական արվեստը հրաժարվում է ներկայացնել Աստծուն՝ որպես այդպիսին, արտաքին կերպարանքով և գեղեցիկի միջոցով. այդ արվեստը պատկերում է Աստծուն՝ նրան ներողամտորեն իջեցնելով մինչև երևույթի աստիճանի. աստածայինը պատկերվում է որպես ներքին՝ արտաքինի մեջ»²¹:

Հեգելը դառնորեն արձանագրում է նաև իր ժամանակաշրջանի արվեստում նկատվող հետաքրքրության պակասը դեպի սոցիալ-բարոյական թեմատիկան, արդիականության մեծ ու հուզող պրոբլեմները: Այդ պայմաններում մեծանում է հասարակական սուր հնչեղություն չունեցող երևույթներն արտացոլող ստեղծագործությունների տեսակարար կշիռը, որը վկայում է արվեստի ստեղծագործությունների թեմատիկայի ընտրության ու գնահատման հարցում օբյեկտիվ չափանիշների բացակայության մասին: «Այստեղ առարկաների երևութականությունը որպես այդպիսին կազմում է բուն բովանդակությունը, սակայն արվեստը, պատկերելով թռուցիկ արտաքին տեսքը, ավելի առաջ է գնում, առարկայից անկախ պատկերման միջոցները ինքնին դառնում են նպատակ...»²²:

Այսպիսով՝ ըստ Հեգելի, աճում է սուբյեկտիվ վարպետությունը և այն դառնում է ինքնանպատակ: Եվ Հեգելը մատնացույց է անում այն միտումների վտանգավորությունը, երբ սուբյեկտիվ վարպետությունը, տեխնիկան, ֆակտուրան դառնում են ինքնանպատակ, արվեստի առարկա և բովանդակություն:

ГЕГЕЛЬ О ФОРМАХ ИСКУССТВА (К 250-летию со дня рождения Гегеля)²³

ГРИГОР АСАТРЯН

Основные формы искусства, по Гегелю, не являются закаменелыми, раз и навсегда заданными штампами, а исторически пребывают в процессе движения и развития. Переход от одной формы искусства к другой совершается в результате прерывания постепенности, скачка, а не сугубо количественного роста. Таков был переход от восточного искусства к древнегреческому и от последнего – к романтическому искусству. Эти переходы носят закономерный характер. Классическая форма искусства у Гегеля предстает в качестве вершины человеческой художественной культуры, поскольку в ней устанавливается абсолютная гармония между идеей и формой ее проявления и достигается равновесие между материей и духом. Каждая последующая ис-

²⁰ Гегель, Философия духа, Москва, 2017, стр. 135.

²¹ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 136:

²² Гегель Г.В.Ф. Эстетика, в 4-х томах, Москва, 1969, т. 2, стр. 311.

²³ Исследование проводилось специально для “Искусствоведческого журнала” в связи с исполняющимся 27 августа 2020 года 250-летием самого яркого представителя немецкой классической философии Георга Вильгельма Фридриха Гегеля.

торическая форма искусства отражает новую, более высокую и богатую степень развития человеческого общества. В этом состоит, к примеру, преимущество романтического искусства по отношению к классическому, хотя оно и ведет к нарушению классического равновесия между содержанием и его внешним проявлением. Последствием такого несоответствия и негармоничности является разрушение художественной формы и далее – непропорциональное развитие видов и жанров искусства. Для разных исторических эпох характерными становятся те или иные виды искусства. Так, скульптура является типичной для античного мира, живопись, музыка и поэзия – для нового времени. Несоответствие наблюдается и в развитии одного и того же вида искусства, выражающееся в доминировании того или иного жанра. Примером этому может служить эпический жанр в античную эпоху, роман – в эпоху романтического искусства.

Необходимо отметить, что гегелевская классификация видов, форм и жанров искусства – при некотором схематизме и искусственности – представляет собой исключительно ценный в научном отношении материал.

Ключевые слова – Гегель, искусство, основные формы искусства, классическая форма искусства, человеческая художественная культура, романтическое искусство, гегелевская классификация видов, форм и жанров искусства.

HEGEL ON ART FORMS (To the 250th anniversary of Hegel's birth)²⁴

GRIGOR ASATRYAN

The main art forms, according to Hegel, are not once and for all set, petrified models. Historically, they are in a state of perpetual motion and evolution. The transition from one art form to another happens as a result of interruption of gradualism, or a leap, rather than a sheer quantitative growth. Such was the transition from oriental art to Ancient Greek art, and from the latter – to Romantic art. Such transitions are quite logical and explicable.

Classical art form is defined by Hegel as the pinnacle of human artistic culture, since there, an absolute harmony between idea and its form of manifestation is established, as well as a balance between matter and spirit achieved. Each successive historical art form reflects a new, higher and richer grade of evolution of the human society. Therein lies, for instance, the advantage of romanticism over classical art, even though said advantage disrupts the classical equilibrium between the content and its outside manifestation. Consequently, said disproportion and lack of harmony bring about a collapse of

²⁴ The study was carried out especially for the “Journal of Art Criticism” on the occasion of the 250th anniversary of birth of the most prominent representative of Classical German Philosophy Georg Wilhelm Friedrich Hegel.

the artistic form and, further on, disproportionate evolution of types and genres of art. In various historical periods various types of art gain dominance. Thus, sculpture was typical for the ancient world, while painting, music and poetry prevailed in the new age. Disproportion is observed in the evolution of one and the same type of art, too. There were dominating genres in different time periods. Thus, epic genre was predominant in the ancient era, and the novel – in the era of romantic art.

It should be noted that, from the scholarly perspective, Hegel's classification of types, forms and genres of art, albeit somewhat schematic and artificial, presents an exceptionally valuable material.

Key words – Hegel, art, main art forms, classical art form, human artistic culture, romantic art, Hegel's classification of types, forms and genres of art.